

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ГОРОЖАНСЬКОГО КОМІТЕТУ В 1920-Х РОКАХ

Анотація. У публікації розглядається робота однієї з громадських організацій Галичини – Українського Горожанського Комітету, який взяв на себе місію захисту прав українського населення у початковий період польської окупації краю. Головною метою товариства стало надання матеріальної, моральної, медичної, освітньої та правової допомоги українському населенню. Український Горожанський Комітет створювався передусім як позапартійна, гуманітарна інституція, до складу якої увійшли найповажніші українські діячі різних політичних поглядів, що давало можливість заручатися підтримкою багатьох українських політичних угруповань. Організаційно Український Горожанський Комітет поділявся на кілька секцій. Важливе місце у його структурі займала освітня секція, що вирішувала питання заснування українських приватних шкіл, організації гімназій та учительських інститутів, допомоги шкільній молоді, матеріальної й моральної підтримки вчителів та освітніх товариств.

Ключові слова: освіта, громадські організації, польська окупація Галичини, українське шкільництво.

Prokip A. V.

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE UKRAINIAN CITIZEN COMMITTEE IN THE 1920-YEARS

Abstract. The article discusses the work of public organizations in Galychyna – Ukrainian Citizen Committee, which took on the Mission of protection of rights of Ukrainian citizens in the initial period of the Polish occupation of the region. His Association anment was to provide material, moral, medical, educational and legal assistance to the Ukrainian population. Ukrainian Citizen Committee was created primarily as a humanities institute which includes reputable Ukrainian politicians the different political forces. Ukrainian Citizen Committee divided into several sections. Important was the education section, that was the foundation of the Ukrainian private schools, organization of gymnasiums and there was lack of institutions, through the school of youth, material and moral support to teachers and educational societies.

Keywords: education, public organizations, Polish occupation of Galychyna, Ukrainian school.

Постановка проблеми. Польсько-українська війна 1918-1919 рр., та наступна окупація Галичини Польщею поставили українське населення у дуже скрутне становище. Поляки, захопивши край, запровадили тут свої окупаційні порядки: тисячі українців, звинувачених у непослухові владі кинуті до концентраційних таборів, ліквідовано українські освітні та економічні товариства, заборонено видання українських часописів та журналів, усунуто українську мову з усіх державних установ. Але населення Західної України не хотіло миритися з владою іноземних поневолювачів, із соціальним та національним гнітом і продовжувало боротьбу за своє національне визволення.

Активну участь у цій боротьбі брала група українських громадських діячів, які у складних умовах перших тижнів польської окупації вирішили створити таку організацію, яка б змогла обстоювати інтереси українського населення перед владою, надавати допомогу потерпілим від воєнних дій, українським полоненим та в'язням, шкільній молоді та ін. Як наслідок, у грудні 1918 р. почав діяти Український Горожанський Комітет (далі УГК).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика частково розглянута у дослідженнях Б. Ступарика, О. Бежук, Г. Білавич, Б. Савчука, В. Гориня, В. Івашука, Л. Давибіди та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних напрямків діяльності УГК в питаннях розвитку української освіти та шкільництва у складних умовах польської окупації Західної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головою новоствореної організації став С. Федак – відомий громадський діяч, директор асекураційного товариства “Дністер”. До керівництва УГК залучено також таких громадських діячів, як К. Студинський, В. Целевич, М. Панчишин, єпископ Й. Боцян та ін.

Головною метою товариства стало надання матеріальної, моральної, медичної, освітньої та правової допомоги українському населенню в умовах польської окупації [9, арк. 1]. УГК створювався передусім як позапартійна, гуманітарна інституція, до складу якої увійшли найповажніші українські діячі різних політичних поглядів, що давало можливість заручитися підтримкою багатьох українських політичних угруповань [9, арк. 3].

Головне відділення УГК розташувалося у Львові в невеликому приміщенні по вул. Руській, 3 [9, арк. 1]. “Було це в часі ферій (різдвяних свят – авт.) 1919 р., єдине товариство, рухи котрого були вільніші, це Український Горожанський Комітет. Діяльність інших культурно-освітніх товариств припинена”, – згадував один із співзасновників організації М. Галущинський [1, с. 12].

Протягом 1919 р. УГК зумів поширити діяльність на увесь край. У повітах та містах Галичини створювалися місцеві громадянські комітети, які на своєму, місцевому, рівні зайнялися наданням допомоги українському населенню, а 3 березня 1920 р. було прийнято статут УГК [9, арк. 1].

Статут організації затверджено владою 21 червня 1920 р. [9, арк. 1]. Однак від самих початків утворення товариства його діяльність викликала вороже ставлення з боку Польщі. Члени УГК переслідувалися, піддавалися арештам. У приміщеннях УГК проводилися безпідставні обшуки. Зокрема, 4 грудня 1919 р. під час чергового обшуку в приміщенні УГК, поліція арештувала всіх співробітників Комітету, котрі в той час знаходилися у будинку. Серед арештованих опинилися такі співробітники УГК як В. Целевич та М. Ільницький. Арештованих більше тижня утримували у в'язниці в одних камерах разом із кримінальними злочинцями [9, арк. 63].

Організаційно Український Горожанський Комітет поділявся на кілька секцій. Серед них – “Запомогова секція” – займалася наданням допомоги голодуючому населенню Львова, у першу чергу родинам загиблих українських солдат та інтернованих. “Секція полонених, інтернованих, арештованих і німецьких” опікувалася полоненими українськими військовими, які перебували в польських концентраційних таборах і в'язницях, а також арештованими цивільними особами. “Самаритянська секція” організовувала медичну допомогу. Активісти цієї секції відвідували табори, доставляли полоненим одяг і харчі. “Секція посередництва праці” вирішувала питання пошуку роботи для безробітного українського населення. “Секція правової поради” під проводом українських юристів клопотала про звільнення полонених та інтернованих, обороняла оскаржених українців перед польськими властями. “Уряднича секція” УГК займалася наданням допомоги колишнім чиновникам Австрійської імперії та Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), а “Секція надання допомоги гірським повітам” намагалася покращити становище горян Карпат, яким загрожували голод і пошесті.

Діяла також “Секція допомоги емігрантам з Наддніпрянської України”, що сприяла вихідцям зі Східної України, полоненим армії Української Народної Республіки (УНР) [10, арк. 4].

Важливе місце в структурі УГК зайняла освітня “Шкільна секція”, яка розмістилася за адресою пл. Ринок, 10. Її очолив громадський діяч Михайло Галущинський. В умовах польської окупації питання української освіти та шкільництва, якими опікувалася “Шкільна секція” УГК, набувало особливої гостроти. Поляки намагалися організувати освітню справу таким чином, щоби вона стала в їх руках знаряддям колонізації та колонізації західноукраїнських земель [7, арк. 1]. “... Голоси у Львові і на провінції про стан шкіл, шкільництва доводять до розпуки... Покликаний Українським Горожанським Комітетом гурт людей прийняв на себе завдання подумати над способом порятунку. Зв'язав себе перш за все, як одну секцію УГК і назвав “шкільною секцією”, – згадував її керівник [1, с. 12]. Основними завданнями, що ставилися перед секцією, були: заснування українських приватних шкіл, організація гімназій та учительських інститутів, допомога шкільній молоді, матеріальна і моральна підтримка вчителів та освітніх товариств. Допомога сиротам та шкільній молоді здійснювалась у формі шкільних виплат, закупівлі шкільних підручників, а також одягом, взуттям, білизною.

У питаннях допомоги сиротам та молоді “Шкільна секція” УГК тісно взаємодіяла з “Українським Крайовим товариством охорони дітей та опіки над молоддю”, статут якого розроблявся за європейськими

взірцями й охоплював всі питання, що торкалися опіки, виховання і навчання дітей та молоді, охорони материнства [11, арк. 105].

Український Горожанський Комітет і “Українське Крайове товариство охорони дітей та опіки над молоддю” в справі благочинної роботи підтримували тісні зв’язки з Греко-католицькою церквою та її главою митрополитом А. Шептицьким. До прикладу, митрополит виділив для “Українського Крайового товариства охорони дітей та опіки над молоддю” п’ять гектарів землі у селі Тобор під будівництво дитячого притулку [11, арк. 128]. З товариством співдіяли благочинні організації, що знаходилися під патронатом А. Шептицького, такі як “Український єпархіальний комітет опіки над воєнними сиротами”, товариство “Захист ім. митрополита А. Шептицького для сиріт у Львові” та ін. Між “Українським Крайовим товариством охорони дітей та опіки над молоддю” і товариством “Захист ім. митрополита А. Шептицького для сиріт у Львові” передбачалася співпраця у напрямках розвитку ідей охорони дітей та суспільної опіки над молоддю, утримання захистів, бурс, захоронок і фахових шкіл, внесення петицій до органів державної влади, участі в конференціях, конгресах, присвячених справі опіки над дітьми та молоддю [12, арк. 5].

“Шкільна секція” УГК, керована М. Галущинським, допомагала й українській студентській молоді. Тут вона співдіяла зі студентськими освітніми товариствами “Академічна поміч” та “Академічна громада” [2, с. 23]. З приходом польських окупантів у Львівському університеті було скасовано вісім українських кафедр та чотири доцентури, що існували ще з часів Австро-Угорщини.

У серпні 1919 р. ректорат Львівського університету прийняв рішення, згідно з яким навчатися в університеті мали право лише громадяни Польщі. Українські студенти позбавлялися можливості здобуття вищої освіти у Львівському університеті [9, арк. 2].

Товариство “Академічна поміч” під керівництвом М. Чубатого, згодом М. Матчака займалося збором коштів для студентів, з метою використання їх на субвенції й позички [13, арк. 2]. “Шкільна секція” УГК зі свого боку теж допомагала бідним студентам, надаючи їм допомогу книжками, харчуванням, безкоштовними обідами, грошовою підмогою [9, арк. 2-3]. При секції діяла спеціально для цього створена університетська комісія. Голова товариства “Академічна поміч” М. Матчак зазначав, що “... весь тягар старання про матеріальну підмогу українським студентам лежить на одиниці того роду академічним товаристві “Українській академічній допомі” у Львові. Виділ товариства “Академічна поміч” працює у тісному контакті з університетською комісією при “У.Г.К.” [4, арк. 1].

Керівник “Шкільної секції” УГК М. Галущинський часто відвідував збори студентських товариств, виступаючи перед молоддю з доповідями. Наприклад, на одному із засідань “Академічної громади”, котре відбулося 29 лютого 1920 р., він виступив із доповіддю “Педагогія у вищих школах в приміненні до нашого народу”, у якій, зокрема, зупинився на тому, що українська молодь знаходиться в найгірших обставинах, адже не має власного університету і змушена сама себе виховувати. Закликав молодь готуватися до ролі народних провідників, не залишатися бездіяльними, спрямовувати всі зусилля на самоосвіту та здобуття засобів до громадської діяльності, вміло поєднувати працю над собою з потребами нації. Гаслом у цій роботі мають стати слова давньогрецького філософа Сократа: “Віддати все на добро громади, хоч би це загрожувало найгіршими наслідками”, – зазначив він [5, арк. 56].

“Шкільна секція” УГК активно підтримувала вимоги молоді й української громадськості щодо створення українського університету у Львові. М. Галущинському ця ідея виявилася особливо близькою, адже на початках своєї громадсько-політичної діяльності став одним із організаторів боротьби за український вищий навчальний заклад, тоді ще в умовах Австро-Угорщини. У новій політичній ситуації, українці продовжували змагатися за своє природне право на освіту, в тому числі й вищу, за створення університету й інших “високих шкіл у Львові” [14, арк. 16].

Розуміючи, що польська влада ніколи не дасть згоди на створення українського вищого навчального закладу, в липні 1921 р. з ініціативи українських вчених, відомих громадських діячів та студентської молоді з товариств “Академічна громада” і “Академічна поміч” було засновано таємний університет. Його ректором став відомий вчений-літературознавець В. Щурат.

Поряд із боротьбою за вищий навчальний заклад у Галичині, дуже важливою для діячів УГК, залишалася також проблема українських початкових (народних) шкіл та організація приватного шкільництва. Характеризуючи стан українського початкового шкільництва, можна навести наступні статистичні дані: “Якщо до війни у Східній Галичині нараховувалося 2.612 українських шкіл, то в 1920-1921 рр. тільки 1.930. Супроти польських шкіл, яких перед війною було 1.537, а в 1920-1921 рр. стало вже 1.872... На 9.856 класів припадало 7.211 польських і тільки 2.645 українських...” [7, арк. 2].

З польською окупацією всіляко утруднювалося та обмежувалося функціонування не тільки початкових, а й українських середніх навчальних закладів. Наприклад, гімназія у Рогатині під час воєнних дій 1918-1919 рр. була розграбована польськими військами. В її будинку розміщувався каральний відділ польської жандармерії [9, арк. 9]. Частково навчальний процес у гімназії вдалося відновити після дозволу-рескрипту польських властей за № 4479 від 22 травня 1919 р. [3, арк.1]. А 24 вересня 1930 р., у розпал т.зв. “пацифікації”, поляки знову зачинили гімназію [3, арк. 31]. В польській освітній політиці по відношенню до українського населення щораз виразніше вирисовувалась ідея денаціоналізації українців за допомогою школи.

Серед численних завдань “шкільної секції” УГК були справи подальшого існування українських приватних шкіл, створення нових, забезпечення їх матеріально. З цією метою при “Шкільній секції” УГК створено окремий відділ, який поставив собі за мету працювати над організацією пожегтвувачів на цілі українського приватного шкільництва [1, с. 12]. Цей відділ отримав назву – “Рідна Школа” [8, с. 2].

Заклики до пожегтвувачів з боку УГК знаходили широкий відгук серед українського населення. Задля збільшення пожегтвувачів відділ УГК “Рідна Школа” видавав відповідні відозви, друкував заяви із закликами надання щомісячних внесків на розвиток шкіл. З метою успішного продовження розпочатої праці “шкільна секція” УГК звернулася до Українського педагогічного товариства (УПТ) із проханням включити секційний відділ “Рідна Школа” до свого складу. В червні 1920 р. відбулася нарада представників осередків УПТ в краю, яка прийняла важливе рішення про включення відділу “Рідна Школа” до складу УПТ на правах окремої секції [1, арк. 13].

Після передачі відділу “Рідна Школа” до складу УПТ секції УГК не припиняли своєї діяльності, навпаки, ще більше її розвинули. Це дратувало поляків. Влада очікувала тільки слушної нагоди, щоби ліквідувати УГК та розправитися з його членами. І така нагода трапилася наприкінці 1921 р. У цьому році загострилася в цілому внутрішньополітична ситуація в Галичині. Визвольний рух, який перш за все виявився у різноформній боротьбі українського громадянства проти окупаційної влади та її заходів, набрав щораз більшого розмаху.

25 вересня 1921 р. студент, член новоствореної Української військової організації (УВО) С.-Я. Федак, батько якого очолював УГК, здійснив замах на верховного “начальника” Польської держави Ю. Пілсудського та львівського воєводу К. Грабського [15, арк. 5]. Влада одразу ж відповіла репресіями, які не оминули й членів УГК. Хоча серйозних доказів співпраці УГК із УВО поліція не мала, львівська влада розпорядженням від 19 жовтня 1921 р. № 4033 призупинила діяльність УГК [9, арк. 53].

У донесенні президії дирекції поліції, адресованому львівському окружному суду, зазначалося, що “... рішенням дирекції поліції з дня 19 жовтня 1921 р. ... діяльність Українського Горожанського Комітету призупинена. Виходячи з цього донесення члени проводу того ж товариства пп. Стефан Федак, Михайло Галуцинський і Володимир Целевич ув’язнені і знаходяться у слідчому ізоляторі місцевого окружного суду...” [6, арк. 15]. Причина закриття товариства та арешту членів проводу УГК полягала у його нібито “антидержавній діяльності” [6, арк. 24].

Поліція арештувала також низку діячів, задіяних в організації таємного університету (В. Щурата, М. Струтинського, А. Лотоцького, В. Бачинського, та ін.). Арештованих членів проводу УГК піддали суду. Вони проходили як співзвинувачені у кримінальній справі, порушеній проти студента таємного університету С.-Я. Федака (сина Степана Федака – авт.) [6, арк. 138]. Зокрема, М. Галуцинського звинувачували в організації нелегального шкільництва (малися на увазі його праця в УГК над розвитком шкільництва всіх рівнів та участь у створенні й активна допомога українському таємному університету) [9, арк. 35]. Він провів у в’язниці більше п’яти тижнів [16, арк. 2]. Документи поліції свідчать про те, що слідство проти членів проводу УГК тривало ще й в січні 1922 р. Колишні члени УГК добивалися повернення приміщень організації. У поліційному повідомленні від 3 січня 1922 р. говорилося: “З огляду на триваюче карно-судове слідство проти президії УГК, а то С. Федака, М. Галуцинського і В. Целевича дирекція поліції просить подати відомості, чи немає перешкод проти передачі оперативного локалу до рук куратора М. Шухевича...” [6, арк. 30].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, можна констатувати, що хоча діяльність УГК зайняла відносно короткий проміжок часу, його члени встигли зробити чимало. Найкращі представники української еліти об’єдналися в цьому товаристві заради порятунку нації. Дуже багато зробили представники “Шкільної секції” УГК. Вони активно працювали над збереженням та розвитком української початкової, середньої та вищої освіти, українського приватного шкільництва, займалися

наданням різнобічної допомоги українській шкільній молоді й дітям та ін. На основі “Шкільної секції” УГК розвинулося таке потужне освітнє товариство, як “Рідна Школа”. Вважаємо, що дана проблематика є перспективною й потребує майбутніх досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галушинський М. Фонд “Рідна Школа” (коротка його історія і діяльність) // В сорокові роковини У.П.Т. 1881-1921. – Львів: Накладом УПТ, 1921. – С.10-16.
2. Галушинський М. Українське Краєве Товариство охорони дітей і опіки над молоддю // Українській дитині. Збірник. – Львів, 1928. – С.23.
3. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.543. Приватна гімназія з українською мовою викладання “Українського Педагогічного Товариства” в Рогатині, оп. 1, спр. 1.
4. Державний архів Львівської області (далі ДАЛО). Ф.280. Товариство “Руська академічна поміч” у Львові, оп. 1, спр.19.
5. ДАЛО. Ф. 1. Львівське восводське управління, оп. 1, спр. 68.
6. ДАЛО. Ф. 271. Дирекція поліції у Львові, оп. 1, спр. 299а.
7. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф.9. Окремі надходження, спр. 1464.
8. Малицька К. В сорокові роковини У.П.Т. // Письмо з Просвіти. – 1921. – Грудень. – № 1-2. – С.2.
9. Центральний державний історичний архів України у м.Львові (далі ЦДІА України у м.Львові. – Ф. 462. Український горожанський комітет, оп. 1, спр. 3.
10. ЦДІА України у м.Львові. Ф. 309. Наукове товариство ім.Т.Шевченка у Львові, оп. 1, спр. 284.
11. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 321. Українське Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю, оп. 1, спр. 2.
12. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 572. Український єпархіальний комітет опіки над військовими сиротами, оп. 1, спр. 1.
13. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 766. Товариство “Українська академічна поміч”, оп. 1, спр. 2.
14. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 399. Професійна організація українського студентства західних земель України “Профорус”, оп. 1, спр. 87.
15. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 373. Федак Степан (1861-1937), адвокат, оп. 1, спр. 12.
16. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 348. Товариство “Просвіта”, оп. 1, спр. 68.